

גדר חובת הקריאה למי שאינו במקומו \ הרב אלקנה ליאור

המאמר ידון בגורמים המחייבים לקריאת המגילה כמקומו למי שאינו במקומו, ולהפיכתו לפרוז או למוקף "בן יומו".

המשנה¹:

"בן עיר שהלך לכרך
ובן כרך שהלך לעיר
אם עתיד לחזור למקומו קורא כמקומו
ואם לאו קורא עמה".

דין עקר דירתו

בירושלמי ישנו דין מעניין:

"ר' בון בר חייה בעי: בן עיר שעקר דירתו לילי חמשה עשר נתחייב כאן וכאן, ובן כרך שעקר דירתו בליל ארבעה עשר נפטר מיכן ומיכאן".

יש להבין מה מקור הירושלמי לדין מחודש זה. ונראה שלמד זאת מהמשנה עצמה, שהרי פשטה (לולי האוקימתא של רבא בבבלי מגילה י"ט. שתובא לקמן): "אם עתיד לחזור למקומו או לא" מתפרש באופן זה: ההולך בליל י"ד (מעיר לכרך או מכרך לעיר) כל עוד עתיד לחזור למקומו, לאו דווקא מחר או מחרתיים אלא אפילו יותר מכך, הרי שעדיין נחשב לבן מקומו הקודם, הוא שייך למקום שיצא משם, וקורא כמקומו. (מעין הדין הידוע של "ההולך ממקום שנהגו א' למקום שלא נהגו" שאם עתיד לחזור נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם) אך אם אין עתיד עוד לחזור למקומו, ובמילים אחרות היינו עקר דירתו, נהיה כמקום שהלך לשם לגמרי וקורא עמהם. (וזה נעשה תכף ומיד² כדין ההולך ממקום שנהגו). וזה בהחלט

1. מגילה י"ט, א.

2. כמבואר במשנה ברורה סימן תסח סק"ד העוסק בדין מקום שנהגו: "ובדעתו להשתקע חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר ואפילו אם ירצה אחר כך לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי שכבר חל עליו מנהג מקום זה כיון שבא לכאן לקבוע מקומו. כמו

הגיויני לרמות את חיובי הקריאה בזמנים שונים בעיירות שונות למנהגים שונים של עיירות שונות. ואם כן, גורם החיוב הקובע הוא מקומו הקבוע. אמנם פשט המשנה עוסק בחיוב קריאה יחידי ורק מגדיר לאיזה מקום האדם משתייך, אולם על פי גדר זה מחדש הירושלמי שניתן להתחייב פעמיים אם עיתוי עקירת דירתו הוא בדיוק "בין לבין" בליל ט"ו. בכך אמנם השמיע לנו הירושלמי שיום ט"ו קובע לכרכים ושיש שתי תקנות, אולם היסוד עליו מושגת דינו מקורו מפשט המשנה "חובת מקומו" שפירושו: שאם עקר דירתו³ בליל ט"ו הרי שנהפך מיד כבני מקום שהלך לשם ופשוט שיתחייב לקרוא גם עמהן. וכן להיפך בן כרך שיעקור בליל ט"ו לעיר יפטר מכאן ומכאן.

דין בן כרך שהלך לעיר בליל ט"ו

למדנו מהירושלמי, שישנו מושג של "חובת מקומו", דהיינו מי שלא עקר דירתו לדוגמא בן עיר שאף אם אינו נמצא בעירו בזמן החיוב קורא במקום שנמצא אף

כן ראיתי בשו"ת הר צבי לגאון הרב צבי פסח פרנק שניהן כרבה של ירושלים, אורח חיים חלק ב סימן קיט שגם דימה את דין קריאת המגילה בפרזים ובמוקפים, מקומות שונים, לדין ההולך ממקום שנהגו א' למקום שנהגו ב', שאלמלא דין רבא כך היינו אומרים".

3. גם החילוק הבסיסי בין עקר דירתו, דהיינו מעבר דירה עם כל חפציו, לבין הלך בלבד, מקורו בשו"ת הר צבי הנ"ל. אלא שהוא, מחמת הסתירה שהציג במאירי (לקמן) הוציא מכאן שרק אם בן עיר יעקור דירתו יתחייב שוב, מה שאין כן בהלך. אולם כפי שיוסבר לקמן יש שהסבירו את המאירי אחרת באופן שאין סתירה. ונראה לעניות דעתי, שהדיוק בירושלמי נכון, אך השוני בין עקר להלך זה לא האם מתחייב שנית, אלא מאיזה סיבה מתחייב - "עקר" מדין "חובת מקומו", ו"הלך" מדין "בן יומו". והירושלמי נקט "חובת מקומו" כי זה עולה מפשט המשנה גם לולי דין רבא. אך בכך השמיע לנו עקרון שניתן להתחייב פעמיים. (רק נחלקו הראשונים האם פוסקים כירושלמי זה שניתן להתחייב פעמיים או לא). והמשנה נקטה הלך ולא עקר כי רבי יהודה הנשיא במשנה נקט לשון שתומה שתוכל לכלול גם את דין רבא "בן יומו" העוסק רק במקרה של "הלך".

אם נמצא בכרך. וכך כותב רש"י במפורש⁴: "והוא הדין לבן עיר שהלך לכרך, אם עתיד לחזור בלילי חמשה עשר, שלא יהא שם ביום חמשה עשר לא הוי מוקף ליומו, וקורא בארבעה עשר כחובת מקומו ואף על פי שהוא בכרך". וכן על המשנה דלעיל: "קורא כמקומו - כחובת מקומו, בן עיר בארבעה עשר, בן כרך בחמשה עשר". לפי עקרון זה, צריך להיות אותו דין גם בבן כרך שילך לעיר בליל ט"ו, שיצטרך לקרוא בט"ו כחובת מקומו אף על פי שהוא בעיר. אמנם רש"י לא מתייחס במפורש למקרה זה, אך כאמור זו סברא פשוטה בדעתו. ואף המאירי המפרש את הסוגיה כשיטת רש"י כותב זאת במפורש: "ובן כרך בט"ו אף על פי שהוא בעיר". וכן מוכח מהרא"ש⁵ לגבי מוקף בן יומו, שלשיטתו פירושו בן עיר שהיה בכרך בי"ד נעשה כמוקף וחייב לקרוא בט"ו אף אם יחזור לעירו. ברור מדבריו שכל שכן מוקף שאינו רק בן יומו, אלא שמקום דירתו הקבוע בכרך, שאם הולך לעיר בליל ט"ו על מנת לחזור, שנושא עמו את החיוב שלו וקורא בט"ו על אף שהוא בעיר כחובת מקומו. וכן מוכח מרש"י עצמו על המשנה דלעיל: "כחובת מקומו... בן כרך בחמישה עשר". אם כן, רואים שלרש"י חובת מקומו זהו גורם מחייב לקריאה כשאינך במקומך. אולם כפי שמוכח בסוגיה אין זה הגורם היחיד אלא נוסף עליו דין "פרוז בן יומו" ו"מוקף בן יומו".

שיטת רש"י ורוב הראשונים בדין "בן יומו"

לשון הגמרא⁶:

"אמר רבא לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי ארבעה עשר אבל אין עתיד לחזור בלילי ארבעה עשר קורא עמהן. אמר רבא מנא אמינא לה דכתיב על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרוזות מכדי כתיב היהודים הפרזים למה לי למיכתב

4. מגילה יט, א על דין רבא בגמרא (יובא בהמשך).

5. על דין רבא בגמרא. בהמשך המאמר נדון בדבריו ובחידוש שבהם.

6. יט, א.

היושבים בערי הפרוזות הא קא משמע לן דפרוז בן יומו נקרא פרוז אשכחן פרוז מוקף מנא לן סברא הוא מדפרוז בן יומו קרוי פרוז מוקף בן יומו קרוי מוקף".

על מנת שהסוגיה תהיה יותר ברורה, יש להקדים הקדמה קצרה: לא נכנסנו לשאלה מתי רגע החיוב, ונקטנו בפשטות שרגע חלות החיוב הוא עלות השחר, האיר מזרח, של י"ד או של ט"ו⁷. וכל מקום שנקטנו שהגיע למקום בליל י"ד או בליל ט"ו הכוונה שהגיע לפני חלות החיוב וישהה שם בזמן חלות החיוב בבוקר. רבא חידש שיש בפורים גדר של "פרוז בן יומו" ו"מוקף בן יומו". יש לעיין במשמעות החידוש: האם גדר זה מצטרף לגדר הקודם של "חובת מקומו", או שהוא גדר חדש במקומו, או שזה היינו הך. וכן יש לשים לב, שבמשנה נזכרו שני מקרים: "בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר", ויש לעיין על איזה מהם קאי רבא: על בן עיר, על בן כרך או על שניהם? שני הדקדוקים האלה, הם הבסיס לדעות הראשונים השונות בסוגיה. (כמו כן, לעניות דעתי, הירושלמי שמחייב מי שעקר דירתו פעמיים, לא נחית לדין "פרוז בן יומו" ו"מוקף בן יומו" שמביא רבא בבבלי. (לפירוש קרבן העדה, הירושלמי דורש מפסוק זה רק ליושב בספינה, דין "רוב העולם", ויתכן אף שלא סובר את דין בן יומו. אמנם מפירוש הפני משה משמע שכן דורש לפרוז בן יומו).

להסבר רש"י בסוגיה, אף לרבא נשאר גדר "חובת מקומו" כאשר אין דין "בן יומו" והוא לא התבטל לגמרי. כלומר, בשני המקרים שיש דין "בן יומו", דהיינו: בן כרך הנמצא בעיר בי"ד, או בן עיר הנמצא בכרך בי"ד ובט"ו, דין זה הוא במקום דין "חובת מקומם". אך כשאינם בזמן החיוב השונה ממקומם - במקום השונה, היינו: בן כרך אינו בעיר בי"ד ובן עיר אינו בט"ו בכרך (שכן לרש"י זה הגדר - יום י"ד מחייב את הפרזים ויום ט"ו את המוקפים, דלא כרא"ש) נשאר עליהם הדין המקורי של "חובת מקומם" וקוראים כמקומם על אף שנמצאים במקום

7. אמנם החזו"א הכניס גורם נוסף: תחילת הלילה של י"ד או ט"ו, אך לפי הבנתי רוב הפוסקים (מג"א וגר"א בסימן תרפ"ח ועוד) נקטו שחלות החיוב הוא בהאיר מזרח על פי הקריאה של יום שהיא העיקרית.

אחר. היינו: בן העיר הנמצא בכרך קורא רק ב"ד, ובן כרך הנמצא בט"ו בעיר קוראים את המגילה בזמנם המקורי⁸.

לפי זה, על אף שרש"י לא הביא את הירושלמי שעקר דירתו מתחייב כאן וכאן, מסתבר מאד שיודה לדין זה, שהרי סובר שהגדר הבסיסי של "חובת מקומו" נשאר גם אחרי החידוש של רבא היכא שאינו. אם כן, ברור שמי שעקר דירתו יש עליו פעמיים "חובת מקומו", וכך כותבים במפורש הר"ן הריטב"א והרשב"א ואף המאירי מביא אותם בשם הירושלמי (אם כי הוא אומר שהירושלמי לא מוכרח, ומבארים (בהערות על הריטב"א) בדבריו כי אולי הלשון "בעי" בירושלמי אינה פסיקה אלא שאלה). והם מבארים עקרונית את הסוגיה כשיטת רש"י⁹. גם הגר"א העתיק להלכה את הירושלמי הזה אחר שביאר שהשו"ע שהעתיק את הרמב"ם

8. לקמן נתייחס לדין המהלך בספינה בשיטת רש"י.

9. וניתן בכל זאת להוכיח זאת אף מרש"י עצמו. לגבי דין רבא בענין בן כפר שהלך לעיר שדינו: "בין כך ובין כך קורא עמהן", פירש רש"י: "אפילו עתיד לחזור ולצאת משם קודם היום קורא עמהן בלילה". כלומר: החידוש בבן כפר הוא שקורא עמהן גם אם עתיד לחזור למקומו בלילה ומבאר רש"י לקמן הטעם. מה שאין כן בבן עיר או בבן כרך שעתיד לחזור למקומו עוד בלילה שפטור מלקרוא עמהם בלילה. אבל מכאן יש לדייק שבמקרה שלא עתיד לחזור בלילה דין בן כפר כדין בן כרך או בן עיר שקורא עמהם כדין רבא הראשון. אמנם מטרת רש"י בפירושו על דין רבא המתייחס למשנה על מוקף או פרוז "בן יומו" לבאר את המשנה העוסקת בהולך בליל י"ד ולפניו שתי אפשרויות ורבא מורה לו היכן יקרא, לכן רש"י שם לא התייחס למקרה בו הולך בליל ט"ו אחר שקרא בעירו. אולם כאן בבן כפר אכן מיירי שכבר קרא בכפרו ומדוייק בלשון רבא "בין כך ובין כך קורא עמהם" שדינו כשנשאר גם לקריאת היום כדין בן עיר ובן כרך. משמע שגם ביניהם לו יצויר שכבר קרא בן העיר במקומו יתחייב בשנית בהליכתו לכרך לפני קריאת היום של ט"ו, ואז יקרא אף עמהם. לפי זה חידוש הירושלמי כתוב גם בבבלי ועדיף מיניה דהכא מתחייב אפילו רק מדין "בן יומו" בלבד. שוב ראיתי שהריטב"א גם כתב להוכיח מכאן לשיטתו שמחייב במקרה זה בשנית וזה לשונו: "יש קצת סעד לזה בגמרא דילן" ונראה שכתב שזה רק קצת סעד כי מפורש שקורא שוב דווקא בבן כפר שחיובו ביום הכניסה קלוש יותר.

סובר כשיטת רש"י. מכאן רואים שרש"י סובר שעקרונית בתקנת פריזים ומוקפים ישנם שתי תקנות לשני זמנים שונים ובתנאים מסוימים אפשר להתחייב פעמיים.

מציאויות נוספות לחיוב קריאה פעמיים

ישנם שני מקרים נוספים בהם תתכן אפשרות של חיוב פעמיים, בצירוף דין "חובת מקומו" עם דין "בן יומו".

לגבי בן כרך שקרא ב"ד מדין "פרוז בן יומו" וחזר לביתו, מפורש בראשונים¹⁰: הר"ן, הריטב"א, הרשב"א והמאירי (עם ההסתייגות הנזכרת לעיל) שמתחייב שוב. הם לומדים זאת בקל וחומר מדין הירושלמי של "עקר דירתו" ובלשונם: "גדולה מזאת אמרו בירושלמי". ביאור הדברים: ומה מי שרק עקר דירתו וברגע זה נהיה מוקף מתחייב, החזרו לביתו שמקום דירתו הקבוע הוא הכרך, לא כל שכן שחייב לקרוא מדין "חובת מקומו", על אף שקרא ב"ד מדין "פרוז בן יומו". וברור ופשוט להם שמתחייב שוב. (והמשמעות לכך היא שפשוט להם שיש שתי תקנות בפורים).

נשאלת השאלה: מה הדין במקרה נוסף, שכיח בזמנינו, של בן עיר שקרא ב"ד במקומו והלך לכרך בליל ט"ו, האם מתחייב שוב מדין "מוקף בן יומו" על פי הראשונים הללו שיש מציאויות להתחייב פעמיים. מצד אחד, אולי לא, כי כבר קרא בחיוב העיקרי שלו ואין דין "בן יומו" חל אחר כך¹¹. אבל מאידך, הסברא נותנת שכן יתחייב, משום שישנם שני גורמי חיוב: "חובת מקומו" ו"בן יומו", ושניהם יכולים לחול באותו אדם כמו שרואים בבן כרך, אז מדוע שלא יהא אותו דין לגבי בן עיר? אם כן אנן דאזלינן לפי הבבלי שיש דין "בן יומו", נילף

10. וכן פסקו למעשה הרב צבי פסח פרנק והרב אברהם שפירא זצ"ל, שחייב לקרוא גם בט"ו במקרה זה.

11. סברא זו כותב בשו"ת הר צבי אורח חיים סימן קיט בדעת המאירי, ואף פוסק כך להלכה. ומבאר שהסברא היא שיש הבדל איזה חיוב חל על האדם ראשון-חיובו העיקרי, ואז תו לית ליה חיוב "בן יומו", או חיוב "בן יומו" שאז יחול אחריו חיובו העיקרי.

מהירושלמי כמו שמפורש בראשונים שבן כרך מתחייב פעמיים כשאחת מהן היא מדין "בן יומו" ואחת מדין "חובת מקומו", ופשוט שהוא הדין לבן עיר שקרא בעיר ואחר כך הלך לכרך בליל ט"ו, כי אלו שני חיובים משני גדרים שונים. (אמנם יש פוסקים¹² שהבינו במאירי שמתייחס מפורשות למקרה זה וכותב שאינו מתחייב¹³. אך יש שהבינו בריטב"א¹⁴ שאכן מתחייב גם בהלך לכרך בליל ט"ו ולא רק בעקר דירתו).

12. שו"ת הר צבי הנזכר בהערה הקודמת, ואף מובא בספר מקראי קודש עמוד רפ' מתוך קונטרס פסקיו בענין, לגבי בן עיר שהלך לכרך כדעת המאירי שפטור לגמרי בט"ו. הגר"א שפירא זצ"ל (שם עמוד רצ"א) גם הביין כך במאירי וכתב שזו מחלוקת ראשונים בינו לבין הריטב"א, הר"ן ורי"ז, ומשמע מדבריו שחייב רק מספק ויקרא ללא ברכה. וכן מובא במקראי קודש שכן גם פסקו הרב מרדכי אליהו ויבלח"ט הרב עובדיה.

13. אולם לעניות דעתי, גם במאירי ניתן להבין אחרת. המאירי קאי שם על דין בן כפר שכתוב בגמרא: "בין כך ובין כך קורא עמהן", והביא לכך המאירי שני פירושים: פירוש שלו, שמדובר שיום הכניסה הוא ב"ג ובן הכפר נמצא בעיר בליל י"ג וקורא כחובתו ועתיד לחזור לפני י"ד לביתו ואם בכל זאת התעכב ליל י"ד שלא מדעתו מתחדש שבכל זאת קורא עמהם מדין "פרוז בין יומו" וסגי לבן כפר בהתעכבות בפועל, על אף שלגבי בן עיר ובן כרך התעכבות שלא מדעתו לא מחייבת מדין "בן יומו". ומביא גם פירוש נוסף (כרש"י) שקרא כבר ביום הכניסה בכפר ובא לעיר רק בליל י"ד על מנת לחזור בו בלילה לכפרו, שאף על פי כן יקרא את קריאת הלילה בעיר. פירוש זה אינו נראה למאירי, שהרי כבר יצא, ומדוע שיקרא בלילה. ועל זה מוסיף את המשפט "המכריע": "ומכל מקום בן עיר שקרא בעירו ובא לו אחר כן לכרך אין בו שום חיוב לדברי הכל". פשוט דבריו מיירי באותו ענין, דהיינו בן עיר שקרא בעירו ובא אחר כך לכרך בליל ט"ו ועתיד לחזור לעירו באותו בלילה, שאין לו שום חיוב בקריאת הלילה של ליל ט"ו לדברי הכל, גם לפירוש רש"י. שאם לא כן, מה כוונתו "לדברי הכל"? פשיטא לי דקאי אהא, והאמת יורה דרכו. אך לא הזכיר המאירי דבר לגבי בן עיר שיששה בט"ו גם בהאיר מזורח, שאז יש לדון ויתכן שיתחייב מדין "מוקף בן יומו" כריטב"א. אחרי כותבי כל זאת ראיתי שכך פירש הרב אברהם סופר בהערות למאירי, ואף הביא זאת גם בשם ספר "שערי יצחק", ובעקבות כך עיינתי בדבריו וממש מאריך להוכיח מתוך ענווה גדולה לרב פרנק אך שלא כדעתו, והוא פוסק למעשה שבן עיר שקרא ב"ד והלך לכרך מתחייב שוב בט"ו גם למאירי. אך גם לעצם סברת שו"ת הר צבי, נראה לעניות דעתי שדחוק לומר שהמאירי סובר שמי שקרא ב"ד יצא ממה

סברת הפרי מגדים

הפרי מגדים¹⁵ מבאר כיצד מתיישבות יחד שתי הלכות המופיעות בירושלמי, האחת: בן עיר שעקר דירתו לכרך בליל ט"ו מתחייב כאן וכאן, והאחרת: בן כרך מוציא בן עיר בקריאה ביום י"ד משום שאף הוא אם קרא בכרך ב"ד יצא בדיעבד. שלכאורה אם בן כרך יוצא בדיעבד ב"ד, לא היה מקום לחייב את מי שעקר דירתו לכרך בליל ט"ו, שהרי כבר יצא ידי חובתו בדיעבד גם לו היה בכרך. הוא מתרץ, שההלכה דיצא מיירי באקראי שאירע כן, שבן כרך קרא ב"ד בכרך שלא בזמנו, אך מי שקרא בעירו כדין מקומו אין זה שייך לחובת בני הכרכים. ומעיר שלפי זה, היה מקום שלא ללמוד את הקל וחומר שלמדו

נפשך (כמו שהסברנו כך את דעת הרמב"ם על פי הפרי חדש), שהרי לרמב"ם אכן אין שום הוה אמינא להתחייב פעמיים ושייך לומר כך בדעתו, אולם המאירי כן הביא את הירושלמי ואת הריטב"א לגבי בן כרך שחזר לביתו אחר שקרא ב"ד מדין פרוז בן יומו וכך הבינו הפוסקים בדבריו שכתב: "וכן כתובה חכמי הדורות בשם תלמוד המערב לפי מה שהם מפרשים בה" על אף שהוסיף "אלא שאין בה הכרח". ולכן נראה לומר שסובר כמו שהסברנו בפרי מגדים ובגור"א בדעת השו"ע שאמנם בן עיר יכול להוציא בן כרך ובן כרך שקרא ב"ד יצא מדין: "הכל יוצאים בארבעה עשר" אך כשיש חיוב מוגדר אחר גם למאירי יכול להתחייב פעמיים ומה שכתב בסוף דבריו: "בן כרך מוציא בן עיר אף על פי שאין זמנו עדיין שהרי מכל מקום חיוב מגילה מוטל על הכל מתחלת ליל י"ד" כוונתו כפי שנבאר בהמשך (בפסקה "הכל יוצאין בארבעה עשר") את הגדר על פי הגר"א (שהיחס בין י"ד לט"ו הוא כמו היחס בין ברכת בורא פרי האדמה לבורא פרי העץ) וניתן להתחייב מדין מוקף בן יומו גם מי שקרא בעירו ב"ד. אם כן נראה שאין במאירי כל הכרח שחולק על הראשונים בדין בן עיר שקרא בעירו ובא לשהות מהלילה במוקף ליום ט"ו שמתחייב שוב. אך כאמור שו"ת הר צבי והגר"א שפירא זצ"ל לא הבינו כך במאירי חוץ מה"שערי יצחק", ולכן מבטל אני דעתי מול דעתם, אלא אם כן יסכימו עמי גדולי הדור שליט"א.

14. כך הביין הגר"א שפירא זצ"ל כנזכר בהערה 12, והרב שאול ישראלי זצ"ל ויבלח"ט הגר"א נבנצל (דעתם מובאת בספר "מקראי קודש") אף פסקו כריטב"א למעשה, שבמקרה זה חייב לקרוא גם בט"ו בברכה.

15. משבצות זהב סימן תרפ"ח סעיף ה אות קטנה ו בסוף דבריו.

הראשונים לדין בן כרך שקרא בעיר מדין "פרוז בן יומו" וחזר לביתו בליל ט"ו שיתחייב שוב, דממה נפשך כבר יצא. אך הוא אומר בהמשך לסברתו, דאכתי יש לחלק, שמכל מקום קרא בעיר בי"ד מדין "פרוז בן יומו", ואין זה קשור כלל לבן כרך שקרא בכרך בדיעבד בי"ד. אם נמשיך את קו סברתו נוכל להוסיף, שאף בן עיר שקרא בביתו, כשהולך לכרך בליל ט"ו יתחייב שוב מדין "מוקף בן יומו", ולא נאמר שכבר יצא בי"ד ממה נפשך¹⁶, כי בעיר קרא מדין "חובת מקומו" ובכרך יקרא מדין "מוקף בן יומו" וזה אינו קשור כלל לדין הדיעבדי.

סברת הגר"א

אולם, מביאור הגר"א סימן תרפ"ח עולה הסבר נפלא אחר כיצד מתיישבים יחד שתי הלכות אלו¹⁷. הגר"א מבאר כיצד החיוב המוטל על הכל בארבעה עשר מאפשר בכל זאת לקרוא גם בחמישה עשר. ומאידך, המחוייב בחמישה עשר יכול לצאת בארבעה עשר. והמשל הנפלא שמביא הגר"א הוא ברכת בורא פרי העץ וברכת בורא פרי האדמה. בדיעבד כיון שגם העץ צומח בסופו של דבר מן האדמה, הרי שברכת "אדמה" תפטור אותו (כשלפני האדם פרי אחד שברכתו עץ וברכת עליו אדמה). מאידך כשלפני האדם שני מיני צומח שאין ברכותיהם שוות, האחד אדמה והשני עץ, עליו לברך את שתי הברכות גם אדמה וגם עץ, אמנם עדיף לברך קודם עץ אך גם אם ברך קודם אדמה חוזר ומברך עץ כי כך תקנו חז"ל ברכה מיוחדת יותר לפרי העץ ועל אף שאפשר לפטור אותו באדמה כך ישנו שבח גדול יותר לרבש"ע בברכה מיוחדת. כך בדיוק בזמני קריאת המגילה.

16. וכנזכר בהערות 12 ו-14, כך הבינו לא מעט מפוסקי זמנינו בריטב"א, ויש שאף פסקו כך למעשה.

17. שהרי מחד, כותב המאירי וכך גם פוסקים הפרי מגדים והגר"א שכן כרך מוציא בן עיר, ומנמק המאירי: "אף על פי שאין זמנו עדיין שהרי מכל מקום חיוב מגילה מוטל על הכל מתחילת ליל י"ד", ומאידך הם פוסקים את הירושלמי שמתחייב כאן וכאן (כפי שכתבו עוד ראשונים) וכפי שראינו לכאורה הדברים סותרים.

יום י"ד בו מוטל החיוב על הכל. אלא שחז"ל תקנו תקנה מיוחדת למוקפים לקרוא בט"ו (לרמב"ם משום כבודה של ארץ ישראל) ולכן גם במקרה שקרא בעיר בי"ד יכול להתחייב שוב בט"ו, כאוכל פרי עץ אחר אדמה. אולם בדיעבד בן כרך שקרא בי"ד יצא כדין ברכת בורא פרי האדמה. וכל זה הוצאתי מדברי הגר"א על דין עיירות המסופקות שמבאר מדוע מברכים לכתחילה רק בי"ד, ומדמה זאת לפרי שהאדם מסופק לגביו אם ברכתו בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ שפסקו הפוסקים שיברך אדמה לכתחילה. ונראה לי שזה עומק דבריו הנפלאים והמאירים.

הסבר הרא"ש בדין "מוקף בן יומו"

כאמור רש"י פירש דרבא שאמר " לא שנו אלא שעתידי לחזור בלילי ארבעה עשר" קאי דווקא על בן כרך שהלך לעיר, הנשנה במשנה בכבא השניה, כי הבין שרק בו שייך לומר שאם לא עתידי לחזור בליל י"ד אלא להשאר ביום י"ד קורא עמהן. כי מה שייך זה לגבי בן עיר שהלך לכרך ליום י"ד, הרי טרם הגיע זמנם ואינם קורין אלא בט"ו! ולמד שהוא הדין לבן עיר שהלך לכרך בליל ט"ו, שכן לרש"י יום ט"ו בלבד מחייב את בני המוקפים.

אולם הרא"ש מכורח פשוט לישנא דהש"ס פירש שרבא קאי גם על בן עיר שהלך לכרך, הנשנה במשנה בכבא הראשונה. וצריך להבין מהי סברתו. זה לשונו: "כמו כן מועיל לבן עיר שהלך לכרך ועמד שם עד מקצת יום י"ד כיון שבזמן חיוב קריאת בני מקומו אינו עמהם נסתלק מעליו חובת אנשי מקומו ונכלל עם בני הכרך להתחייב בזמן קריאתו וקרינתו ביה מוקף בן יומו כיון שהוא בכרך בקריאת בני עירו ונסתלק מעליו חובת מקומו הקוראים בי"ד וקרינתו ביה מוקף בן יומו ואף אם יחזור לעירו יקרא ביום ט"ו". מחדש הרא"ש, שיום י"ד קובע לכולם. רבים הבינו בדבריו, שכוונתו שיום י"ד הוא גם יום חלות החיוב לבני הכרך ולא יום ט"ו כפרש"י. אך לדבריהם יוצא, שקטן שהגדיל בכרך בליל ט"ו או גר שנתגייר בזמן זה יהיו פטורים, שהרי זמן חלות החיוב הוא בי"ד ולא

בט"ו, ולא שמענו ולא ראינו מי שכתב כן לדעת הרא"ש. לכן נראה, לעניות דעתי, שההבנה של הרא"ש בדין "בן יומו" היא, שאין הכוונה שמציאותו בהאיר מזרח ביום החיוב במקום שונה גורמת לו חיוב מיוחד על אף שאינו מקומו הקבוע (כרש"י), אלא החידוש של רבא בדין "בן יומו" פירושו שלענין זה של חיוב קריאת המגילה אין משמעות למקום דירתך הקבוע ותחתיו היותך בן יומו הופכת אותך שווה ערך למי שדר בו באופן קבוע. ולכן הנמצא ב"ד בעיר בין שהוא תושב קבוע ובין שהוא אורח נחשב בן עיר וממילא חובתו ב"ד. וכן הנמצא ב"ד בכרך בין אם הוא תושב קבוע ובין אם הוא אורח ליורו המצאות זו מחשיבה אותו כמוקף, זאת היתה התקנה למקומות השונים, וממילא רובץ עליו שם מוקף והחיוב לקרוא בט"ו ל כ ש י ג י ע ז מ נ ו, ואת חיוב זה הוא נושא על גבו גם אם הוא לא יהיה בכרך בט"ו אלא יחזור לעירו בדיוק כתכונת החיוב של "חובת מקומו" בשיטת רש"י שהוא נושא אותה עמו לכל מקום, אף לכרך, אולם לרא"ש לגבי בן עיר זה לא רלוונטי כי הופך להיות מוקף בהיותו בכרך ב"ד, אך זה רלוונטי למוקף ולמוקף בן יומו שיצא מהכרך בליל ט"ו שמכל מקום ישא עמו את חובת קריאת המגילה באשר הוא שם. כלשון המפורשת ברא"ש: "וקרינן ביה מוקף בן יומו ואף אם יחזור לעירו יקרא ביום ט"ו". אם כן, ברור שקטן שהגדיל בכרך בליל ט"ו יתחייב בט"ו, כי זמן החיוב בפועל גם לרא"ש הוא בט"ו, ומצד שני יש עליו שם מוקף כבר ב"ד, כי היותו מוקף זו מציאות החלה גם על קטן או גר שעדיין אינו בר חיובא ("במשרד הפנים" הוא רשום כאן כתושב). נמצא שלפי הרא"ש גדר החיוב של קריאת המגילה הוא על פי המקום, אלא שמקומך הקבוע נקבע על פי מקום המצאותך ביום י"ד. ואילו לרש"י גדר החיוב הוא גם המקום הקבוע, "חובת מקומו", אך גם מקום הימצאותו בזמן החיוב מדין "בן יומו"¹⁸.

18. הרא"ש (פרק שני סימן ג) כתב על שיטתו: "וכן מוכח בירושלמי". אך הקרבן נתנאל שם (אות ש) הקשה, שאדרבה מהירושלמי שמחייב כאן וכאן יש הוכחה הפוכה, שהרי לרא"ש לא שייך להתחייב פעמיים. ומחמת קושייה זו כתב: "ועל כן נראה לי דטעות סופר הוא וכך צריך

בסוף דבריו מצטט הרא"ש את הרי"ף: "ואשמועינן שהדבר תלוי בכוונתו בשיעור שיצא מבתו, אם היה בדעתו להיות לילי י"ד בביתו הרי הוא כמקומו אף אם נתעכב שמה". להבנת הרא"ש והר"ן בדעת הרי"ף, זו רק תוספת, ועל גבי ההבנה בסוגיה או כרש"י או כרא"ש (שלפני תוספת הרי"ף משמע שעוכב באונס לא משפיע על החיוב) נוסף גורם של "דעתו" שכל הסוגיה היא כשבדעתו הולך ממקום למקום על מנת לשהות.

חידוש רבא בגדר "בן יומו" לדעת הרמב"ם

לשונו הזהב של הרמב"ם¹⁹:

"בן עיר שהלך לכרך

ובן כרך שהלך לעיר

אם היתה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה קורא עם אנשי המקום שהוא שם".

הבית יוסף²⁰ כתב שדברי הרמב"ם סתומים, וכן בחיבורו "כסף משנה" כתב שיכול להשתמע מדבריו "זמן קריאה" או לפי המקום שיצא משם או לפי המקום שהלך לשם. הכסף משנה מביא שלוש אפשרויות הסבר ברמב"ם: האחת מחודשת לרמב"ם, השניה כרש"י והרי"ף והשלישית כרא"ש, ומכריע להלכה כרש"י והרי"ף. אנו נציע העמקה דווקא באפשרותו הראשונה, עליה כתב ש"כך

לומר: זהו סברת רש"י וכן מוכח בירושלמי". אך נראה ליישב בפשיטות את הגרסה הרגילה ברא"ש כך: כפי שהזכרנו יש שני מימרות של הירושלמי, שללא הסברה מיוחדת אינם מתיישבים כאחת. כפי שאכן סבור הרמב"ם מצד אחד, והפרי חדש בדעת השו"ע והרי"ף מאידך. ואכן פשוט שהרא"ש סבר בענין זה כרמב"ם, שפסק דווקא את המימרא השניה בירושלמי: "הכל יוצאין בארבעה עשר שהוא זמן קריאתה", ואדרבה הוכחה וראיה גדולה מכאן לשיטת הרא"ש שיום י"ד הוא הקובע, זה ממש יסוד לסברתו.

19. מגילה פ"א ה"י.

20. סימן תרפ"ח.

יותר נראה" נדייק כך ברמב"ם, ונביא ראיות שאכן כך יותר נראה, ואף ננסה ליישב את הקושיה בעטיה הוא דחה לבסוף אפשרות הבנה זו (באורנו לא לגמרי כהבנה זו, בנקודה שבן עיר שנמצא ב"ד בכרך, לכסף משנה כבר מתחייב כמוקף, ולבאורנו חיובו תלוי בהמצאותו בכרך בט"ו, מעין שיטת הראב"ד). ודאי שדברינו הם ללימוד ועיון ולא הלכה למעשה, שכן להלכה הכסף משנה הכריע לבסוף שהרמב"ם כרש"י והרי"ף. הבה ונתבונן בדברי הרמב"ם:

ראשית, יש להבהיר, שלא נכנסנו (בכל השיטות, לאו דווקא ברמב"ם) למחלוקת מתי "דעתו לחזור" האם בלילה או בשעת היציאה לדרך (שבפשוט זו דעת הרא"ש) אלא כוונתנו באופן המועיל²¹.

הקדמה: נקודת המוצא שלנו היא שכפוסק, הרמב"ם אמור לתת פסק בהיר ולכלול את מירב האפשרויות בדבריו הקצרים. הרמב"ם, כמו המשנה, כתב את אותה לשון פסק על שתי הבבות, על בן עיר שהלך לכרך ועל בן כרך שהלך לעיר. ואם כן, צריך לקרוא את אותו הפסק על כל אחד מהמקרים בנפרד. וכן ברור, שהרמב"ם השכיל לשבץ את תורף דברי רבא במשנה, ולתת לנו פסק מבורר. לכן נדייק בכל מילה בדבריו:

הרמב"ם פותח "אם היתה דעתו". משמע שדעתו של האדם היא גורם משמעותי, שבלעדיו אי אפשר לשייך את האדם למקום מסויים באופן המחייבו קריאה. דין זה בפשטות מקורו ברי"ף, אך נראה שהבנה זו של הרמב"ם, שונה מההבנה של הרא"ש והר"ן בדברי הרי"ף, שמשמע מהם שהרי"ף רק הוסיף עוד תנאי על גבי ביאור רש"י או הרא"ש בסוגיה. חידוש הרי"ף לשיטתם יצא לו כנראה מהקושי, מה החידוש בתחילת דברי רבא שאם עתיד לחזור בליל י"ד קורא כמקומו ולא עם אנשי המקום שבו נמצא, פשיטא שלא יקרא עמהם. ולא ניחא לרי"ף בפירוש רש"י, שהחידוש שאף לא יקרא עמהם את הקריאה של הלילה, שגם זה פשיטא.

21. המשנה ברורה סימן תרפ"ח ס"ק י"ב ובשער הציון אות קטנה טז כתב כהרא"ש בשעה שיוצא מביתו. אולם החזו"א כותב שהכוונה שבתחילת הלילה (ליל י"ד או ט"ו) מחשב בדעתו היכן ישהה בבוקר.

מכאן חידש הרי"ף, שאפילו נתעכב בן הכרך ובפועל היה בי"ד בעיר, בכל זאת כיון שלא היה בדעתו אלא מחמת אונס קורא כמקומו, וזה בהחלט חידוש נאה בדברי רבא. אולם, נראה שהרמב"ם למד יותר מכך, דהיינו שחוסר הדעת אינו רק סיבה לא לחייב מדין "בן יומו", אלא הדעת היא גורם חיובי הקושר את האדם או למקומו או למקום בו הוא בן יומו. **נחזק יותר:** הרי"ף למד שרבא קאי על בבא דסיפא: "בן כרך שהלך לעיר" כרש"י, וממילא בעינן דעת רק לגבי חיוב מדין "בן יומו", אולם הרמב"ם הבין שרבא קאי על בבא דרישא (כמפורש בכסף משנה בהבנה זו) "על בן עיר שהלך לכרך" ועל זה כתב הרמב"ם שרק "אם היתה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו". דיוק מוכרח בדבריו הוא שאם לא היתה דעתו לחזור למקומו (בי"ד) אינו קורא כמקומו, משמע שאין לרמב"ם גדר "חובת מקומו" גרידא בלא דעת להיות במקומו, דלא כרי"ף.

ממשיך הרמב"ם וכותב "בזמן קריאה". לפני שנבאר זמן קריאה של מי, ברור מלשונו שגורם הזמן, איפה שהאדם נמצא "בזמן קריאה" (או דעתו להימצא), הכרחי ליצירת חיוב זמן קריאתו כפרזים או כמוקפים.

"קורא כמקומו". משמע שיש בכל זאת משקל לחובת מקומו כפי שנתבאר מושג זה לעיל בפירוש רש"י והרא"ש.

כמו כן, משמע גם כאן: "קורא כמקומו" וגם בהמשך: "קורא עם אנשי המקום שהוא שם", שהפסק "קורא" אינו תיאורטי, אלא מדובר באופן שיכול עוד לקרוא או כמקומו היינו שלא עבר זמנו, י"ד אם הוא בן עיר או בט"ו עם אנשי הכרך שהוא עוד נמצא שם. אך אם הוא למשל בן כרך שהלך לעיר בליל ט"ו ודעתו להיות שם ביום ט"ו, כבר לא שייך לומר קורא עם אנשי המקום שהוא שם, שכן כבר אין הוא יכול לקרוא בי"ד. וכן בן עיר שהלך לכרך בליל י"ד על דעת לחזור לעירו בליל ט"ו, כבר לא שייך לומר קורא עם אנשי המקום שהוא שם, שהרי לא יהיה שם, ואם כן מתי קורא ומדין מה? (נתייחס לכך בהמשך).

ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה קורא עם אנשי המקום שהוא שם". משמע שצריך להיות בפועל עם אנשי המקום שהוא שם בזמן הקריאה שלהם. כך נראה גם מכך שלא כתב "אף אם בסוף חזר", וגם מכך שכתב "שהוא שם". דיוק זה מדייק גם הט"ז (אמנם הוא ביאר את הרמב"ם כשיטת הרא"ש, אך נקודה זו ניתן ללמוד מדבריו גם להסברנו).

יוצא שהסבר הרמב"ם הוא כך: יש משקל למקומו הקבוע, אך גדר זה לבדו אין בכוחו לחייב קריאה כשהאדם אינו במקומו הקבוע. לדוגמא: בן עיר שיהיה בכרך רק ביום י"ד, בעוד שלרש"י חייב מדין "חובת מקומו" ללא תנאי נוסף, לרמב"ם לא די בכך, אלא הוא צריך גם דעת להימצא אז במקומו. וכן יש משקל להמצאות האדם במקום שונה ממקומו ליום אחד, אך אם אין גם דעתו להיות שם אין זה מספיק שימצא שם "פיזית". אלא צריך דעת להמצא בזמן הקריאה (היינו קשר חי ועכשווי למקום חיוב הקריאה בזמנה), בנוסף לעובדה שהאדם נמצא במקומו הקבוע, ואם אין זה מקומו הקבוע הימצאותו בו בפועל שוות ערך ל"מקומו הקבוע גם כשאינו בו בפועל" ובצירוף עם דעתו להימצא באותו מקום מתחייב כבני מקום שהוא שם. וזה גם פשוט דרשת רבא מהפסוק שמדין "בן יומו" האדם צריך להיות בפועל "היושבים בערי הפרזות" והגמרא אומרת²²: "אין ישיבה אלא לשון עכבה" כלומר היושבים ומתעכבים שם בפועל. הגדר הוא: דעת להימצא בזמן קריאה+מקומו הקבוע, או ישיבה בפועל במקום השונה ודעת האדם להימצא במקום זה בזמן הקריאה של מקום זה ואין דעתו להימצא במקומו הקבוע בזמן קריאתו. על פי רבא "עדכן" הרמב"ם את דין המשנה, ש"עתיד לחזור" אין הכוונה אף בעתיד הרחוק (כמו שהבין הירושלמי) ואף אין הכוונה בעתיד הקרוב (כרש"י) אלא הכוונה שדעתו לחזור למקומו עוד בזמן קריאה, וזה קושר אותו למקומו ויקרא כמקומו. (דרך אגב: "עתיד לחזור" בהיפוך אותיות = דעת).

ביאור כל בנא בפני עצמה בדברי הרמב"ם

"בן עיר שהלך לכרך (בליל י"ד) אם היתה דעתו לחזור למקומו (מקומו הקבוע = עיר) בזמן קריאה (של המקום שיצא משם, היינו עוד בליל י"ד) ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו. (היינו בי"ד בכרך, כי דעתו להימצא בזמן הקריאה וגם העובדה שזה מקומו הקבוע יוצרים חיוב, ויקרא בי"ד אף על פי שהוא בכרך).

ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה (שהיינו דעתו להיות עם בני הכרך בזמן הקריאה שלהם, של המקום שהלך לשם) קורא עם אנשי המקום שהוא שם" (שהרי גם יש גם את דעתו להמצא שם+ששהה שם בפועל ומתחייב מדין "מוקף בן יומו" ועליו להתעכב שם כדיוק ה"ט"ז, ואם אינו מתעכב לכאורה מפקיע עצמו בידיים מחיוב פורים ועבירה בידו, אלא שמן הסתם אנוס הוא שהרי אם זו היתה דעתו מתחילה יקרא בי"ד בכרך מדין רוב העולם כדלקמן).

אם הולך לכרך בליל ט"ו כבר לא שייך "קורא כמקומו" כיון שכבר קראו בי"ד ובכך יצא ידי חובתו ואין מתחייב שוב מדין "מוקף בן יומו"²³. לכן לא דיבר הרמב"ם על מקרה זה.

"בן כרך שהלך לעיר (בליל י"ד) אם היתה דעתו לחזור למקומו (מקומו הקבוע = כרך) בזמן קריאה (של המקום שיצא משם, היינו בליל ט"ו) ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו (היינו בט"ו בעיר, כי דעתו להימצא בזמן הקריאה וגם העובדה שזה מקומו הקבוע יוצרים חיוב, ויקרא רק בט"ו אע"פ שהוא בעיר בשני הימים).

ואם לא היה בדעתו לחזור אלא אחר זמן הקריאה (של מקום שיצא משם, היינו אחר ט"ו) קורא עם אנשי המקום שהוא שם" (היינו בי"ד, כי גם דעתו+נמצא שם בפועל בי"ד הרי הוא קורא מדין "פרוז בן יומו").

יש ללמוד מבן כרך שהלך לעיר, שכשדעתו להיות בשני הימים בשני המקומות בזמן קריאתם, מקומו הקבוע גובר על בן יומו. (כי בן יומו קיים רק כאשר אין דעתו להיות ביום של חובת מקומו במקומו).

23. כך נראה בדברי הרמב"ם שאין אפשרות להתחייב פעמיים, מכך שלא הביא להלכה את הירושלמי לגבי עקר דירתו.

יוצא, ש"זמן קריאה" ברמב"ם זה הזמן הרלוונטי לכל אחד כמבואר לעיל. לאו דווקא תמיד זמן של מקום שיצא משם או של מקום שהלך לשם. (אמנם הכסף משנה שנטק שרמב"ם כרש"י ורי"ף וכן הרב המגיד פירשו שתמיד הכוונה ברמב"ם זמן של מקום שהלך לשם).

"רוב העולם" לדעת הרמב"ם

אך אם בן כרך הלך לעיר בליל ט"ו, תו לא קרינא ביה קורא עם אנשי המקום שהוא שם, ועל כך לא דיבר הרמב"ם כאן. אם כן, מה דינו, הרי דעתו היתה להשאיר במקומו בי"ד ולצאת לעיר בט"ו, ובעצם אין דעתו להיות באף מקום בזמן הקריאה שלו אז אי אפשר לחייבו לא כחובת מקומו ולא כבן יומו. וכן יש לשאול מה הדין בבן עיר שהלך לדרך בליל י"ד על דעת לחזור לעירו בליל ט"ו, כך שאין דעתו להיות באף מקום בזמן קריאתו. דחוק מאד לומר שבמקרים אלה כיון שאין עליו חובת מקום מסויים (לא שיצא משם ולא שהלך לשם) שיהיה פטור מקריאת המגילה לדעת הרמב"ם (בעוד שלשאר הראשונים חייב או משום חובת מקומו או כבן יומו) וכי לאו ישראל נינהו (כהתבטאות הגמרא בדף ב:)?

עלינו להעמיק ולמצוא את הגדר הבסיסי מחמתו יחייב הרמב"ם כאן. וניתן ללמוד אותו משלוש מקורות. ראשית הרמב"ם בעצמו בהלכה הבאה כותב לגבי עיירות המסופקות שקוראים בהם יומיים אך מברכים רק בי"ד, ומנמק: "הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם". כלומר יש גדר בסיסי והוא "רוב העולם"²⁴. גדר

24. אמנם לפום ריהטא מבינים "רוב העולם" הכוונה שקורא כפרו כי הפרזים הם רוב העולם. אולם מדין הרמ"א לגבי מהלך בספינה מוכח (לקמן) שאין עליו דין פרוז בן יומו ובכל זאת קורא בי"ד, מוכח ש"רוב העולם" זה גדר מיוחד. ובכלל דחוק לומר שזה מדין רוב, כי אם מדובר על המקום המסופק הרי לכאורה יש לו דין "קבוע" וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וגם אין סברא לומר שאם הם פרוזים גם הוא פרוז שהרי מקומות מקומות יש (לא דמי לרובא דליתיה קמיה וכוודאי שלא דמי לתערובת דאולינן בתר הרוב דהרי כל מקום ניכר). ואם מדובר שילך אחר רוב יהודי העולם מצד שמן הסתם מקומו הוא מהרוב שוב לא שייך כנ"ל. וכן מוכח

זה מופיע בהלכה נוספת שמצטט הרמ"א²⁵ מהכל-בו, שהולך בשיטת הרמב"ם, והוא: "ואם הוא במדבר או בספינה קורא ביום י"ד כמו רוב העולם". כאן ישנה תוספת הבהרה שגדר "רוב העולם" שייך באופן שהאדם אינו שייך לאף מקום חיוב מוגדר, כגון מהלך בספינה, שהינו מחויב ביום י"ד לא מדין פרזים ולא מדין מוקפים אלא בגדר הבסיסי של רוב העולם. ונראה פשוט, שמקור סברא זו בירושלמי הקובע כי: "הכל יוצאין בארבעה עשר שהוא זמן קריאתה", ומסתבר שהרמב"ם למד זאת כפשוטו שזהו זמן קריאה לכל חוץ ממי שיש לו תקנה מסוימת כפרזים או כמוקפים (או ככפרים). כמו כן פשוט שסיבור הרמב"ם את הדין שלמד מכאן הירושלמי שבן כרך מוציא בן עיר, וכן את הדין שלמדו מכאן האחרונים שבן כרך שקרא בי"ד יצא בדיעבד (שנובע מהיסוד הזה). והמכנה המשותף לכל ארבעת המקרים האלה (ספינה, מי שלא שייך למקומו ביומו, עיירות המסופקות ובן כרך שקרא בי"ד) שבמקרה שאי אפשר לשייך את האדם לאף מקום

מהגר"א שביאר את טעם דין זה שעירות המסופקות מברכין בי"ד כרוב העולם שזה דומה לפרי המסופק בברכתו אם בורא פרי האדמה או בורא פרי העץ, מוכח מכאן שכשם ש"אדמה" כולל גם את העץ, כך החיוב בי"ד כולל בעיקרו גם את ט"ו וזו הכוונה "רוב העולם" לא דין "רוב" אלא שכל העולם בעצם זמנו בי"ד אך נקט רוב ולא כל כי סוף סוף המוקפים הוודאים קורין רק בט"ו. ונראה שלרמב"ם זהו גדר החיוב היסודי עוד לפני ההתפלגות לפרזים ומוקפים ולכן בכל מקרה שאינך משוייך למקום מוגדר אתה קאי בחובתך היסודית בי"ד ומקור הדברים ודאי בירושלמי "הכל יוצאים בי"ד שהוא זמן קריאתה". וכך גם לפי הגר"א, אולם יש הבדל בין הרמב"ם לגר"א בהגדרת תקנת פרזים ומוקפים. אולי זה נובע מהבנתם השונה את דין "פרוה בן יומו", מכל מקום לגר"א לאחר התקנה העולם כולו מתחלק לשנים: פרזים ומוקפים, אין מי שלא שייך לאחד המקומות (יש "חובת מקומו" גם כשאינו במקומו) ולכן רק ב"מקום" מסופק יכול להיות "היכי תמציי" לדין היסודי של "הכל יוצאים בי"ד" רוב העולם. אולם לרמב"ם כפי שהסברנו, נראה שקודם כל יש את הדין הבסיסי "רוב העולם" אלא שאם הנך משתייך באופן מלא (מקום+דעת בזמן קריאה) למקום מוגדר הרי שתקרא כמוהו, פרזים או מוקפים.

מוגדר הרי שרובצת עליו החובה היסודית "הכל יוצאין בארבעה עשר" שזהו זמנה לרוב העולם.

יישוב קושיית הכסף משנה

ננסה ליישב את קושיית הכסף משנה על פירוש נפלא זה שבעטיה דחה אותו. קושייתו: יוצא לפירושו זה, שרבא קאי על בן עיר שהלך לכרך כי נקט בלשונו 'עתיד לחזור בליל י"ד', וזה דין "מוקף בן יומו", וממנו אנו למדים שהוא הדין לבן כרך שהלך לעיר, היינו ל"פרוז בן יומו". אך קשה, שהרי מקור דבריו של רבא הוא דווקא קודם כל שפרוז בן יומו נקרא פרוז מהפסוק: "היושבים בערי הפרוזות", ומכאן למד שהוא הדין למוקף, ואם כן מדוע נקט דבריו קודם על מוקף בן יומו?

ויש ליישב שקושייה זו בדיוק בא ליישב רבא עצמו במתק לשונו. הוא ניסח דבריו על מוקף כי בכך המשנה פתחה: "בן עיר שהלך לכרך", וסדר המשנה הוא הגיוני מצד סדר הזמן, פרזים הרי קודמים למוקפים (ובתחילה מדובר אם עתיד לחזור למקומו שאז קורא בי"ד). לכן הסברו: "אשכחן פרוז, מוקף מנא לן סברא הוא מדפרוז בן יומו קרוי פרוז מוקף בן יומו קרוי מוקף" אינו רק מנין שהוא הדין למוקף בן יומו, אלא כביכול רבא מקשה על עצמו, שהלא הוא דבר על מוקף בן יומו אז מה עוזר לו להביא פסוק לפרוז בן יומו. וזו משמעות שניה לשאלת הגמרא "אשכחן פרוז", היינו: מצאת לי פרוז אבל הלוא דברת על מוקף? ואז עונה שזו סברא. ופשוט שדינם שווה, ובכל זאת פתח בסברא כי כך סדר המשנה.

כלומר: הרמב"ם פירש שדברי רבא: "לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי י"ד" קאי על הרישא כפי שעלה מפשט הגמרא (שהרי מבאר הרא"ש בדעת רש"י, שגם רש"י עצמו לולי קושייתו מסברא מדוע קובע יום י"ד לשוות אותו למוקף, היה מפרש שרבא קאי על בבא דרישא "בן עיר שהלך לכרך", אלא שהרא"ש עצמו מכח פשט זה הכריח את שיטתו וחיידש שאכן יום י"ד מגדיר את הנמצאים בכרך כמוקפים בני יומם).

הרי"ף אמנם פירש (מכח קושיית רש"י) שרבא קאי על בבא דסיפא "בן כרך שהלך לעיר" (כפי שכותב הר"ן), אלא שאם כן, מה החידוש בתחילת דברי רבא? ומכאן הוציא הרי"ף את חידושו שחיובו של בן הכרך ב"ד מדין פרוז בן יומו תלוי בדעתו, ואם נתעכב שלא מדעתו אין בכוחה לחייבו בקריאת המגילה מדין פרוז בן יומו. אולם הרמב"ם כאמור נצמד לכך שרבא קאי על בן עיר והוציא מתחילת דברי רבא (מפשוט דבריו, ולא רק מכורח השאלה מה החידוש-פשיטא, לעומת הרי"ף) "לא שנו אלא שעתיד לחזור בלילי ארבעה עשר" חידוש גדול יותר שאף להיות כחובת מקומו צריך דעת, ואם אין דעתו לחזור הרי שהימצאותו אפילו רק ביום י"ד בכרך בעלת משקל ומועילה לסלק מעליו את חובת בני מקומו (בנקודה זו הרי הוא כהרא"ש). אולם מאידך, גם לכלל בני כרך לא הגיע אלא אם כן יתעכב עמם גם ביום ט"ו (שהוא זמן חיובם, בנקודה זו הרי הוא כרש"י) ואז יהיה מוקף בן יומו. אולם אם עתיד לחזור לעירו בליל ט"ו הרי שהוא כאילו לא באף מקום חיוב מוגדר, כי נסתלק מחובת מקומו הפרזי ולכלל המוקפים לא בא הרי הוא כיושב בספינה שאינו בשום מקום חיוב מוגדר ולכן יקרא ביום י"ד מדין "רוב העולם". (ואילו לרש"י והרי"ף פשוט שקורא ב"ד בכרך כחובת מקומו ולא נסתלקה ממנו חובת מקומו בכך שבא לכרך דלא בעינן דעת על מנת להיחשב כחובת מקומו) והכל בא על מקומו בשלום.

דין "המפליג בספינה"

יש להביא ראיה לפירוש שהצענו ברמב"ם, מדין הרמ"א הנזכר. שהרי השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם, והרמ"א לא חלק על עיקר דבריו כי אם הוסיף דין זה, שכתב: "ואם הוא במדבר או בספינה קורא ביום י"ד כמו רוב העולם", וכתב על זה המשנה ברורה: "אפילו הוא מבני הכרכין (אור זרוע בשם כלבו)". כלומר תושב שמקומו הקבוע בכרך כשהוא בספינה קורא ב"ד מדין "רוב העולם". ולכאורה לפרש"י שהוכחנו לעיל ש"חובת מקומו" הוא גורם מחייב גם כשאינו במקומו וגם כשאין דעתו להיות במקומו (כפי שכן עיר הנמצא בכרך ב"ד קורא

בי"ד כחובת מקומו כלשון רש"י). אם כן פשוט, שהוא הדין בן כרך שלא נמצא במקומו ואף אין בדעתו להיות במקומו, שיהיה עליו לקרוא בט"ו על אף שאינו בכרך. יוצא לרש"י, שבן כרך שהפליג בספינה לכאורה היה עליו לקרוא בט"ו כחובת מקומו. אלא שמקור דין זה של הרמ"א בשם הכל בו הוא מהתוספתא במגילה פ"א ה"ב, ורש"י לא יכול לחלוק על זה, אולם שם דין זה אינו מנומק אלא כתוב שהמפליג בספינה קורא בי"ד. ועל כרחך שרש"י והרי"ף יפרשו שקורא בי"ד לא משום שאינו נמצא בשום מקום של חיוב וקורא בי"ד כרוב העולם (שהרי לשיטתם הוא שייך למוקפין כחובת מקומו), אלא שחידוש התוספתא הוא שלחיוב פרזים אין דין של עיר או מקום יישוב דווקא אלא כל מקום שאינו כרך הרי הוא פרוז (כי הדבר היחיד שיכול להפקיע מכן הכרך את חובת מקומו, זה היותו פרוז בן יומו) וכעין זה פירשו המפרשים על המקום בתוספתא. אולם הכל בו הוא זה שנימק דין זה משום "רוב העולם" וזה מתיישב דווקא עם שיטת הרמב"ם שאין לחייבו בט"ו לפי שאין דעתו לחזור למקומו בט"ו מאידך הוא גם אינו נמצא בעיר פרוזה ולכן מובן שהנימוק הוא מדין "רוב העולם" שהרי אינו באף מקום מוגדר, וזה הגיוני לפרש כך את הכל בו שהרי העתיק את לשון הרמב"ם. אם כן, הרמ"א שמצטט את נימוקו של הכל בו ודאי גם סובר כהרמב"ם והסבירו שלא כרש"י והרי"ף, שהרי אם היה סובר כרש"י או על כל פנים מסביר את הרמב"ם כרש"י לא היה עליו לנמק כך²⁶.

26. וגם לא כרא"ש, שודאי אין לו דין רוב העולם שהרי בי"ד נקבעים כולם, הפרזים והמוקפים "בברירת מחדל" ורק אם אתה במוקף יש לך דין מוקף, אך כל השאר יש להם דין פרוז, כרש"י שכל מקום הוא פרוז.

אמנם ערוך השולחן בסימן תרפ"ח מביא את הרמ"א ומוסיף שם עוד דין לגבי זה שאם דעתו לחזור לכרך בט"ו יקרא בכרך בט"ו ולא בי"ד. לפי דרכנו ברמב"ם זה מאוד מסתדר שהרי הוא נחשב כבן כרך כי דעתו להיות שם בט"ו וכיון שיש לשייכו למקום מסויים תו לא מתחייב מדין "רוב העולם" בי"ד. אולם ערוך השולחן מכניס זאת גם בשיטת רש"י, אך ביאורו דחוק לעניות דעתי משום ד"ארכביה אתרי רכשי" - גם שיש לו דין פרוז אם לא עתיד לחזור וגם שיש לו דין רוב העולם אם עתיד לחזור ולכן לא מתחייב מיהא בי"ד מדין פרוז בן יומו. וזה דחוק, דהלא

פירוש "בן יומו" לשיטות הראשונים השונות

למסקנה, מצינו שישינם שלוש שיטות בראשונים איך להסביר את פשט המילים של רבא "בן יומו": לרא"ש הכוונה ליום אחד (כמו בר בי רב דחד יומא), שמי שנמצא יום אחד (י"ד) במקום מסוים הוא מקבל שם של תושב קבוע של אותו מקום. לרש"י הכוונה שאם האדם נמצא ביום קריאתו של הפרוז במקום של הפרוז, הוא מתחייב כמוהו, כלומר האדם הוא בן יומו של הפרוז. ולרמב"ם (לפי הבנת הכסף משנה הראשונה כפי שמבאר זאת בעצמו) בן יומו הכוונה שביום החיוב של האדם ודווקא שביום החיוב שלו אין דעתו להימצא במקומו הקבוע אלא עם הפרוז אז יש לו את דין הפרוז, אחרת אם דעתו לחזור למקומו בכרך ביומו (ט"ו) אין לו דין פרוז על אף שהוא נמצא בפרוז בי"ד. היינו: האדם פרוז ביומו, ביום שלו.

דין בן כפר שהלך לעיר

לפני שנגיע לשיטת הפוסקים שפסקו כרש"י ורי"ף, יש להבין את הדין של בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עימהן²⁷ על רקע השיטות שהוסברו לעיל, באיזה אופן מיירי ומה הסיבה שקורא שוב "עימהן" במקרה שעתיד לחזור לכפרו עוד בלילה קודם היום. ראיתי שני פירושים בראשונים: רש"י ומאירי. המאירי מפרש שלא מדובר כשבן הכפר קרא בכפרו ביום הכניסה שכן במקרה זה פשוט למאירי שאין שום סיבה לחייבו לקרוא שנית כשנמצא רק בלילה י"ד בעיר (כתמיהת תוספות ד"ה "בן כפר" "למה יחזור ויקרא שני פעמים?²⁸"), אלא

לראשונים בשיטת רש"י בן כרך שעתיד לחזור למקומו מתחייב גם בי"ד מדין "בן יומו" וכשישוב לביתו מתחייב גם בט"ו, ולא רק בט"ו כדברי ערוך השולחן.

27. יט, א.

28. כך אני מבין את כוונת תוספות ששאלתו רק על אופן זה שמתעכב בעיר רק בלילה. אך אם יישאר לבוקר י"ד לא מיירי תוספות בזה כלל ויתכן שפשיטא ליה שיתחייב. כפי שבאר הרב אברהם סופר גם את המאירי כך כמבואר בהערה 13. ולא כפי שביאר הרב אליהו ליכטנשטיין

מבאר המאירי שמדובר שיום הכניסה היה ב"ג ובן הכפר לא היה בכפרו ביום קריאתו אלא היה בעיר ב"ג ובכל זאת קורא ב"ג בעיר כחובת מקומו (בדיוק כפי שלמאירי ורש"י יקרא בן עיר הנמצא בכרך ב"ד כחובת מקומו). אלא שכאן מכניס המאירי, לשיטתו שסובר כר"ף, שהדעת לחזור משמעותית לגבי מי שנמצא שלא במקומו, את ההבדל במשקל שיש ל"דעת" בין בן עיר או בן כרך לבין בן הכפר. שכן כרך שדעתו לחזור לכרך בליל י"ד אף על פי שנתעכב עמהם אינו קורא עמהם אלא כמקומו. אולם בן כפר על אף שדעתו היתה לחזור לכפרו לפני י"ד, כיון שחובת מקומו בכפר היא קלושה, רק מחמת קולא של חכמים, דעתו לחזור לשם לא חשובה עד כדי כך שנתעלם מהימצאותו בפועל בעיר בליל י"ד. וכיון שאין דעתו לחזור בעלת משקל, לא מתחשבים בה וממילא כיון שנמצא בעיר בליל י"ד חייב לקרוא עמהם ואין זה משנה מה דעתו, אמנם ברור שאם יצא כתכוננו את העיר לפני עלות השחר הרי שלא יתחייב גם בקריאה של יום, וכלשונו: "אין יום קריאה שמטעם יום הכניסה חשוב כל כך שיהיה הדבר תלוי בדעת חזרה אלא כל זמן שיתעכב קורא עמהם". דהיינו: דעת לחזור + חובה

בהערוותיו על הריטב"א, שיתכן והמקור למה שמביא הריטב"א בשם תוספות שלא מתחייבים פעמיים מקורו במילים אלו בתוספות זה, כי מעיר שלא נמצא מפורש תוספות כזה. אמנם הוא בדבריו גם דוחה את האפשרות שהמקור לתוספות שמביא הריטב"א הוא מתוספות זה אולם לא מהטעם שכתבתי דמירי רק על קריאת הלילה, אלא מטעם שאין לדמות חיוב שני המוטל על בן כפר שכל חיובו ביום כניסה הוא רק קולא ואינו חיוב מקורי לבין בן עיר לגבי בן כרך ששניהם חיוביים מקוריים ויתכן שהתם גם לתוספות זה יתחייב פעמיים. ויש להוסיף שהסבר זה לגבי גדר חיוב בן כפר שעיקרו ב"ד ורק הקלו נכון דווקא בתוספות זה במגילה יט, א, אולם מתוספות ביבמות יד, א הסובר שכן עיר לא יכול להוציא בן כפר כפי שאינו יכול להוציא בן כרך ומשום כך מפרש אחרת מרש"י (בתחילת מסכת מגילה) את כל הענין של יום הכניסה ולפי תוספות זה הם התכנסו בכפר לתפילה בשני וחמישי כי בן עיר לא יכול להוציאם, ולמד כך בספר "משנת יעבץ" שכפי ש"זמנו של זה לא כזמנו של זה" לגבי בן עיר ובן כרך כך "זמנים הרבה תקנו להם" גם י"א, י"ב וי"ג הם חיובים שונים זה מזה, ולסברת הרב ליכטנשטיין יצא שגם בהם שייך להתחייב פעמיים.

עצמית של מקומו משייכת אותו למקומו אף אם בפועל התעכבת במקום שזמנו שונה. אולם דעת לחזור למקומו שאין לו חובה עצמית, היינו יום הכניסה לבן כפר, אין בכוחה לשייך אותו למקומו עד שלא יתחייב היכן שהוא בפועל. ואילו רש"י פירש שמדובר בבן כפר שקרא בכפרו ביום הכניסה ובא לעיר ונמצא בה בליל י"ד, ובכל זאת לרש"י קורא שוב אפילו רק את קריאת הלילה משום שסובר שהתקנה היא רק קולא במצב שבן בכפר לא בעיר בי"ד, אך אם נמצא בעיר שזה עיקר זמן חיובו צריך לקרוא עמהם, כי באופן זה אין לו את הקולא. וזה לא משנה אם ישאר לבוקר ויתחייב לגמרי שוב, הוא מחוייב, כי בשל הימצאותו בעיר בליל י"ד אין לו את הקולא הפוטרת אותו מי"ד שנבעה רק בשל הקושי הטכני של בני הכפרים להיות בעיר בי"ד מפני שמספקים מים ומזון לאחיהם. (כמו כן יש להבין מה הייתה סברת ההוה אמינא בתחילת דברי רבא "לא שנו" לפי רש"י שפירש שאף בן כרך שדעתו לחזור בלילה יתחייב בעיר, ויש לומר שההוה אמינא היתה שזמן קריאה של לילה מחייב, קא משמע לן שזמן קריאה של יום מחייב).

הסבר דעת הפוסקים

אולם, על אף שהדברים מאירים ונראים לעניות דעתי אמת של תורה בדעת הרמב"ם, הם ודאי לא להלכה, שהרי הפוסקים: הכסף משנה השו"ע והמשנה ברורה, פירשו את הרמב"ם כרש"י והרי"ף (כהבנת הר"ן בדברי רי"ף). (אלא נכתבו על מנת להעמיק בהבנת הרמב"ם עצמו לשם הבנת האמת) ויש להבין כיצד הם הבינו את הגדר. (כשמוזכר "הרמב"ם" סתם במאמר הזה בדרך כלל הכוונה להבנה השלישית בו).

ראשית, יש להקדים שגם הם לא פירשו כרש"י לגמרי, אלא רק בעיקר פירושו בגמרא שרבא קאי על בבא דסיפא של בן כרך שהלך לעיר, ושיום החיוב לדרך הוא בט"ו דלא כרא"ש. אבל רש"י הלא לא הזכיר כלל את התנאי של "דעתו", אלא רק הרי"ף הזכירו, ולמעשה משלבים את דברי הרי"ף (ולהבנתם גם את דברי הרמב"ם) עם רש"י. כמו כן הם הביאו את סברת רוב העולם להלכה לגבי שלוש

הלכות: השו"ע לגבי עיירות המסופקות שמברכים רק ב"ד, הפרי מגדים והגר"א לגבי בן כרך שקרא בכרך ב"ד שיוצא בדיעבד, ודין הרמ"א לגבי המהלך בספינה. כמו כן השו"ע לא ציטט כלל את הירושלמי שבן כרך שעקר דירתו מתחייב כאן וכאן ולא שום אופן (שהבינו הראשונים: הר"ן, הריטב"א והמאירי) להתחייב פעמיים, ולכן נראה שהוא לא פוסק כך להלכה. אמנם הגר"א והפרי מגדים אליביה כן פסקו שאפשר להתחייב פעמיים, וכפי שהסברנו לעיל אכן מסתבר מאד שרש"י מסכים לדין הירושלמי ולאפשרויות להתחייב פעמיים (גם הביאור הלכה הדגיש זאת שהגר"א הביא את דין "מתחייב כאן וכאן") אם כן על פי הגר"א גם לרש"י ורי"ף (ורמב"ם) יש את הירושלמי. והפוסקים האחרונים²⁹ הבינו שגם את דין הריטב"א הרשב"א והר"ן לגבי בן כרך שחזר לביתו אחר שקרא בעיר מדין פרוז יש לרש"י והרי"ף ולכן חייבו מספק³⁰ (כיון שזו מחלוקת ראשונים ולמאירי פטור) ויש שחייבו³¹ בוודאות אף בן עיר שקרא בעירו ב"ד שהלך לכרך בט"ו לקרוא שוב.

מה הגדר לפי הפוסקים? נראה שהבינו שדעתו של האדם נזקקת רק לדין "בן יומו", שעל זה קאי רבא לפי הרי"ף, ולא לחובת מקומו, וכפי שכבר התבאר לעיל בביאור דעת הרמב"ם שהרי"ף והרמב"ם פליגי על מה קאי רבא, רק אסיפא (רי"ף ורש"י) ואז יוצא שבעינן דעת רק לבן יומו או שקאי ארישא (רמב"ם) ואזי בעינן דעת גם לחובת מקומו. נמצא שהשו"ע פסק להלכה כרש"י והרי"ף ומכח קושייתו מתוך פשוט הגמרא על ההבנה הראשונית שלו ברמב"ם דחאה, ונקט שהרמב"ם סבור גם הוא כדעת הרי"ף.

אם כן, לקרוא כחובת מקומו האדם חייב גם אם אינו במקומו ואף אם אין בדעתו להימצא בו. לדוגמא: בן עיר שהלך לכרך שלא על מנת להישאר בו בט"ו שקורא ב"ד בכרך כחובת מקומו. (כך עולה מפרש"י כמבואר באריכות לעיל

29. כמצוטט בהערות 12-14, הרב פרנק הרב שפירא ועוד.

30. הרב שפירא והרב אליהו זצ"ל ויבלח"ט הרב עובדיה.

31. הרב ישראלי זצ"ל ויבלח"ט הגר"א נבנצל.

בשיטתו, אמנם המשנה ברורה נזהר בלשונו ולא נימק דין זה, משום שלפי פירושונו ברמב"ם גם יקרא ב"ד אולם לא מדין חובת מקומו אלא מדין רוב העולם). אולם כדי להתחייב מדין "פרחלמוקף בן יומו" צריך שני תנאים: דעת+שהייה בפועל, ואם חסר אחד מהם אינו מתחייב. לדוגמא: אם בן כרך התעכב בעיר ב"ד שלא מדעתו אינו מתחייב. כמו כן אם היה בדעתו אך בפועל חזר לכרך ולא שהה בעיר ב"ד מצטט המשנה ברורה את הט"ז שלא מתחייב. (דרך אגב: הט"ז דייק זאת ברמב"ם כפי שהבאנו לעיל, על אף שהמשנה ברורה לא קיבל את הסברו של הט"ז שביאר את הרמב"ם כשיטת הרא"ש, בנקודה הזו קיבל את דעתו). לפי זה בן עיר שהלך לכרך בליל י"ד על מנת להשאר בו בט"ו ולבסוף לא נשאר לא יקרא בעיר בט"ו והפסיד את קריאת מגילה בשנה זו. (המשנה ברורה לא מתייחס במפורש למקרה זה³²).

נפקא מינות בין ההבנה ברמב"ם לבין הרי"ף

על מנת שנראה שכל מה שעמלנו בהבנת הרמב"ם אינו רק תיאורטי אלא שעל פי הבנה זו אמורים להיות גם נפקא מינות בינו לבין הרי"ף, כדאי להעלות את המקרים בהם אכן ישנם נפקא מינות (שוב, המטרה הינה רק לחדד את הלימוד, אך ההלכה למעשה היא כפי שפסק השו"ע, ועל פי הבנתו והבנת הפוסקים אחריו ברמב"ם ובשו"ע). לפי ה"חשבון" שעשיתי, ישנם שלוש מקרים בהם תהיה נפקא מינה מתי לקרוא, ושני מקרים בהם הדין יהיה זהה אך מטעם שונה.

המקרים בהם יש נפקא מינה בדין:

1. בן כרך שהלך לעיר בליל י"ד על מנת להיות בעיר ביום י"ד ולחזור לכרכו בליל ט"ו – לרמב"ם כיון שדעתו לחזור למקומו הקבוע, ביומו שלו, בזמן

32. אך ניתן לדייק זאת מדבריו, שכתב על מקרה זה שרק אם חזר לעירו אחר בוקר ט"ו וטרם קרא בכרך יקרא בעיר בט"ו, משמע שאם חזר לפני בוקר ט"ו לא יקרא בעיר. וזה נכון לכאורה גם לרי"ף וגם לרמב"ם, כי כל חיובו בט"ו הוא רק מדין "בן יומו".

קריאתו, אין לו דין "פרוז בן יומו", ויקרא רק בט"ו בכרך. אך לרי"ף, ודאי שיש לו דין "פרוז בן יומו" ויקרא בי"ד כי נמצא בי"ד בפרזים ביום שלהם. וכשחוזר לכרכו לפי הראשונים בדעת רש"י והרי"ף (ריטב"א וכו' וגר"א ועוד) יקרא גם בט"ו. (ואם לא כדעתם, לא יקרא כלל בט"ו).

2. בן כרך שהלך לעיר בליל ט"ו וכך היתה דעתו מליל י"ד – לרמב"ם כיון שאין דעתו להיות באף מקום בזמן קריאתו המיוחד יקרא בי"ד בכרך כרוב העולם. אך לרי"ף כיון שמקומו הקבוע הוא הכרך הרי גם אם דעתו לצאת ממנו בזמן הקריאה עדיין יקרא בט"ו בעיר כחובת מקומו³³.

3. בן כרך שעקר דירתו לעיר בליל ט"ו וכך היתה דעתו מליל י"ד – לרמב"ם כמו במקרה הקודם יקרא בי"ד בכרך כרוב העולם. אולם לרי"ף, אין דבר כזה, שהרי טרם הגיע זמן חיובו, אלא הוא יפקע מחובת קריאת המגילה בשנה זו, שהרי בליל ט"ו גם אין לו את חובת מקומו שהרי עבר דירה. (זה ודאי נכון על פי הפרי חדש בדעת הרי"ף, שכן כרך לא יוצא בי"ד אפילו בדיעבד, אולם יתכן שעל פי הגר"א והפרי מגדים שיוצא, במקרה זה שהוא שעת הדחק דינו כדיעבד ויקרא בי"ד גם לרי"ף, אם כי יותר נראה שלרי"ף ליל י"ד לא קובע כלל לגבי חיוב המוקפים).

המקרים בהם נפקא מינה רק בנימוק:

1. בן עיר שהלך לכרך בליל י"ד על דעת לחזור לעירו בליל ט"ו – הדין לתרוויהו שיקרא בי"ד. לרמב"ם הנימוק מדין "רוב העולם" כי אין חובת מקומו מחמת שאין דעתו להיות במקומו בזמן קריאתו, ואילו לרי"ף קורא בי"ד בכרך כחובת מקומו.

2. בן כרך שהפליג בספינה לפני י"ד ולא עתיד לחזור לביתו אלא לאחר ט"ו – לתרוויהו יקרא בי"ד. לרמב"ם מדין "רוב העולם" שהרי לא נמצא באף מקום מוגדר, ואילו לרי"ף כפי שהוכחנו מרש"י קורא בי"ד בספינה מדין "פרוז בן יומו" כי גם בספינה נחשב לפרוז.

33. וכך מובא במקראי קודש (הרב הררי) עמוד רצא בשם הגר"א שפירא זצ"ל.

הכל יוצאין בארבעה עשר שהיא זמן קריאתה

לאחר שפתחנו את המאמר במימרא הראשונה של הירושלמי "מתחייב כאן וכאן", נחתום כיצד על פי שיטות הראשונים הנזכרות מתבארת המימרא השנייה "הכל יוצאין בארבעה עשר שהיא זמן קריאתה". **מהרא"ש** נראה שנקט ופסק אותה כפשוטה שיום י"ד הוא העיקרי והקובע. ואכן מימרא זו עמדה לו בסתירה למימרא הקודמת, ולכן לא פסק את הקודמת. אכן לשיטתו אי אפשר ולא שייך להתחייב פעמיים, שהרי יום י"ד קובע את האדם למוקפים ולא יום ט"ו והוא אינו יכול להיות בעת ובעונה אחת גם בעיר וגם בכרך. נמצא שיש תקנה אחת מרכזית לקריאת המגילה (פעם אחת).

מהרמב"ם, שלא הביא להלכה שמתחייב כאן וכאן, נראה שגם למד כרא"ש שלא שייך להתחייב פעמיים. ונראה שטעמו משום שי"ד זמנה לרוב העולם, ויש שאינם בני עיר ולא בני כרך שיוצאים בו. (בארבעה מקרים אפשריים, וסימנך **סעד"ה**: ספינה, עיירות המסופקות, בן כרך שקרא בי"ד יוצא בדיעבד, בן עיר שהלך לכרך רק ליום י"ד). וכיון שהקורא בי"ד יצא בו כרוב העולם על כל פנים, שהרי אף בן כרך יוצא בדיעבד, כל שכן שבן עיר שקרא בעירו שיצא ותו לא מתחייב. אם כן, נראה שעיקר התקנה היא בי"ד אלא שהמוקפים קוראים בט"ו בתנאי שדעתם להיות בכרך בט"ו ורק אז מצוותם להמתין ולקרוא בט"ו ולא לקרוא בי"ד³⁴.

אולם **מהפרי חדש בדעת הרי"ף** שמחד, פסק שמתחייב פעמיים, ומאידך, פסק שבן כרך לא מוציא בן עיר ובן עיר לא מוציא בן כרך ובן כרך לא יוצא בדיעבד בי"ד, "זמנו של זה לא כזמנו של זה", מוכח שיש שני תקנות נפרדות לפרזים ומוקפים ובוודאי אפשר להתחייב פעמיים³⁵.

34. לפי זה נראה, שלרמב"ם דעתו היכן להיות בט"ו קובעת ומשפיעה על זמן קריאתו כבר מליל י"ד.

35. נראה שיש להביא ראיה לפרי חדש, משורש מחלוקת הרי"ף והרמב"ם על איזה בבא קאי רבא. שלרש"י והרי"ף יוצא שבן עיר הנמצא בכרך בי"ד קורא בי"ד כחובת מקומו, יוצא

ולהבנת הגר"א בדעת הרי"ף (ונראה שזו גם דעת המאירי) כפי שבארנו לעיל בפסקה של סברת הגר"א שהיחס בין י"ד לט"ו הוא כיחס בין ברכת בורא פרי האדמה לבורא פרי העץ. (ולעיל הבאנו גם את הסבר הפרי מגדים).

מסקנות הסוגיה לפי מהלך זה

לרש"י: בן כרך שהלך לעיר בליל ט"ו לא נפטר מקריאת המגילה כחובת מקומו אלא אם כן עקר דירתו. ומסתבר שרש"י מסכים לדין הירושלמי שיכול להתחייב כאן וכאן או להפטר משניהם בעקר דירתו (וכן מפורש בגר"א שמפרש את השו"ע כרש"י וכרי"ף והביא את דין הירושלמי הזה, אמנם השו"ע לא הביא דין זה על אף שנקט כדעת רש"י והרי"ף). וכן מסתבר שיודה לדין הראשונים (ר"ן, ריטב"א, רשב"א ומאירי) שבן כרך שקרא בעיר בי"ד מדין "פרוז בן יומו" שמתחייב שוב כשחזר לביתו בט"ו. וכן נראה שאין סיבה שיחלוק על הריטב"א (דלא כמאירי) שאף בן עיר שקרא בעירו בי"ד והלך לכרך שמתחייב שוב מדין "מוקף בן יומו".

לרא"ש: גדר החיוב לשיטתו הוא ששהייה ליום אחד שוות ערך למקום מגוריו הקבוע, וזו הסיבה שבן עיר שהלך לכרך ביום י"ד נעשה מוקף והכוונה כתושב קבוע במוקף, וממילא חיובו בט"ו על אף שחזר לעיר בליל ט"ו. (וכן לקטן שהגדיל בכרך בליל ט"ו שמתחייב בט"ו בכרך).

למאירי: ניתן להבינו גם באופן שלא חולק על כך שבן עיר שקרא בעירו בי"ד והלך לכרך שמתחייב שוב מדין "מוקף בן יומו" (ואם תתקבל הבנה זו על ידי הפוסקים שליט"א תהיה לזה נפקא מינה למעשה לגבי חיוב בן עיר שקרא בעירו והלך להיות בכרך בט"ו). אולם שו"ת הר צבי לא הביין כך במאירי.

לרמב"ם: עיקר המהלך בא להבהיר את שיטת הרמב"ם. הכסף משנה הביא שלושה אפשרויות ואימץ את האפשרות שסובר כרש"י ורי"ף, והמאמר מבאר

שהימצאותו בכרך בי"ד לא משפיעה עליו כלל, ומשמע שאין שייכות לכרכים כלל ביום י"ד אף לא בדיעבד. מה שאין כן לשיטת הרמב"ם והרא"ש, שהימצאותו בכרך בי"ד מסלקת מעליו לגמרי או למחצה את חובת מקומו.

את הבנתו, וזו גם הבנת הפוסקים (שו"ע ומשנה ברורה שהרמב"ם כרי"ף ורש"י). אולם, עיקר המאמר בא להעמיק ולהבהיר שלרמב"ם שיטה שלישית נפלאה, שאינה לא כרי"ף ולא כרא"ש, ומביא לכך הוכחה ודיוקים מלשונו וראיה מנימוק הרמ"א (לדין בן כרך המהלך בספינה) ומרחיב לבאר כיצד למד הרמב"ם את הסוגיה, מה שורש המחלוקת בין הרמב"ם לבין הרי"ף (על מה קאי רבא, אבבא דרישא או בבא דסיפא), ומהם הגדרים להתחייב מדין "חובת מקומו" או "בן יומו" או "רוב העולם", וזהו למעשה ההסבר הראשון של הכסף משנה ברמב"ם שאף כתב עליו "היותר נראה" אלא שדחה אותו מחמת קושייה מסוימת, והמהלך מנסה ליישב גם אותה.

לרי"ף: כאמור המאמר מבאר את שורש המחלוקת בינו לרמב"ם בהבנת דברי רבא והשלכותיה. המאמר מעמיק בשיטה זו, שכן כמותה פסקו הפוסקים ואף הבינו כך את הרמב"ם. המאמר דן בהרחבה גם בדעת הפרי חדש והגר"א שפסקו שניהם את הירושלמי שמתחייב כאן וכאן, אך נחלקו האם בן כרך שקרא ב"ד יצא והאם בן כרך יכול להוציא בן עיר וכיצד מתפרשת שיטת הרי"ף (והרמב"ם שכמותו על פי דעתם) לכל אחת מהשיטות. ובפרט את דעת הגר"א שהיחס בין י"ד לט"ו הוא כיחס שבין בורא פרי האדמה לבורא פרי העץ.

סגירת מעגל במשנה

כמובן יש עוד "עבודה" בסוגיה להמשיך מהנקודה הזו והלאה, אך די בכך לעת עתה. אך לסיום נראה שסוגיה זו היא גם הזדמנות לשוב ולהתבונן כיצד רבי, רבינו הקדוש, רבי יהודה הנשיא, כתב את המשנה הזו, ולא רק זו אלא כל משנה ומשנה בש"ס ברוב חכמתו, רוחב דעתו ורוח קדשו **בתמצות נפלא**. הבה ונראה איך כל הגדרים והגמרות ושיטות הראשונים רמוזים במילים הקצרות של המשנה.

בן עיר- הנחת היסוד היא שיש משקל לשייכותו של האדם למקום מגוריו הקבוע לגבי חיוב קריאת המגילה, בן עיר הוא או בן כרך.

שהלך לכרך - יש מקומות שונים עם זמני חיוב שונים "זמנו של זה לא כזמנו של זה". והוא הדין **ובן כרך שהלך לעיר**.

אם עתיד לחזור למקומו - שייכותו של האדם למקומו תלויה גם בדעתו. (או לטווח ארוך לירושלמי, או לטווח קצר לרש"י או רק לזמן הקריאה לרמב"ם).
קורא כמקומו - יש מצב שאדם שלא במקומו קורא כחובת מקומו. (היינו בשונה מהמקום בו נמצא בו בפועל).

ואם לאו קורא עמהן - יש מצב שאכן משתנה זמן חיובו או כי עקר דירתו או כי הוא פרוז או מוקף בן יומו. (כי נמצא שם בפועל ולחלק מהשיטות: בנוסף להימצאותו בפועל צריך שגם דעתו היתה להימצא בו בזמן הקריאה).

לכבודה של ארץ ישראל

אי אפשר לסיים מבלי להזכיר את טעם התקנה המיוחדת והנפלאה הזו שאין כמוה בשום מצווה אחרת בזמנים השונים, התלוי בכך ששושן נחלקה ביום שנחו מאויביהם משאר הערים ועשתה דווקא את ט"ו ליום משתה ושמחה, ולכבודה של ארץ ישראל תקנו שכל המוקפות מזמן יהושע יקבלו דין של שושן, כפי שכותב ומנמק הרמב"ם³⁶:

"ולמה תלו הדבר בימי יהושע כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל שהיתה חרבה באותו הזמן כדי שיהיו קוראין כבני שושן ויחשבו כאילו הן כרכין המוקפין חומה אף על פי שהן עתה חרבין הואיל והיו מוקפין בימי יהושע ויהיה זכרון לארץ ישראל בנס זה".

כלומר יש כאן תקנה מיוחדת ליום מיוחד לכבוד ארץ ישראל (חוץ משושן שאף היא קוראת בט"ו כי בה התרחש הנס) ולמעשה, בגלל הגלות והשתכחות מיקום הערים המוקפות חומה בארץ ישראל, זה מתמקד **בכבודה של ירושלים** עיר הקודש היחידה שקוראת בוודאות רק ביום ט"ו. (גם אם היא לא הייתה היחידה,

36. ומביאו הר"ן. אמנם הרמב"ן נימק שההבדל בין פרוזים למוקפין נבע מרמת הסיכון, שהמוקפים בשל היותם מוגנים יותר לא היו כל כך בסכנה, ובכל זאת לאחר מכן קבעו להן חכמים שגם הם יציינו ויקיימו את ימי הפורים.

היא בוודאי הקדושה ביותר מבין הערים המוקפות חומה). ונראה שזה מבטא את ציפייתנו לבניינה של ירושלים. על אף שבפורים התגלתה נצחיות קיומו של עם ישראל, שלעולם באף מצב יהיה מצבו הרוחני אשר יהיה, אפילו בימי אחשוורוש (בהסתר בתוך הסתר), הקב"ה לא יפר את בריתו אתנו ותמיד יושע אותנו וזה דבר עצום: פורים דפרזים. אך מכל מקום עלינו לזכור שלא די לנו רק בקיומנו הנצחי בגלות, אנו שואפים לגילוי מלכות ד' בשלימות בירושלים הבנויה, וזה אולי מה שמשדרת לנו התקנה לקרוא בט"ו דווקא בכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון וזהו פורים דמוקפים, ונסיים בפתגמו של מרן הרב זצ"ל לחודש אדר "המזכירין מוקפין מימות יהושע בן נון לא יוכלו להשאר עבדי אחשוורוש".